

"Kjære alle sammen.

Vi er samlet her i dag for å markere Frigjøringsdagen, 8. mai, som også er FNs minnedag for ofrene etter 2. verdenskrig.

I de årene krigen herjet, fra 1939 til 1945, mistet omtrent 75 millioner mennesker livet som følger av denne. Det tilsvarer omtrent 3% av hele verdens befolkning på den tiden. Av disse var 47 millioner sivile. Det er enorme tall som er vanskelig å få grep om, kanskje for store til å fatte og virkelig ta inn over seg. Men bak disse tallene og bak hvert eneste navn finnes det et unikt individ - et menneske med et levd liv, med drømmer og fremtidshåp, som var noens sønn eller datter, mor eller far, bror eller søster, kjæreste eller ektefelle.

Det at vi i Norge omtaler andre verdenskrig som «krigen» i bestemt entallsform, er kanskje i seg selv et tydelig bevis på at vi stort sett har vært forskånet for krigens grusomheter her hjemme, med unntaket av den tyske okkupasjonen 1940-1945. Etter unionsoppløsningen med Sverige i 1905 har vi i det store og hele fått leve i fred og frihet her hjemme, noe som vi kanskje nærmest tar som en slags selvfølgelighet. Men det er det ikke. Menneskets historie er full av krig og elendighet, vold og undertrykkelse. Og selv om FN ble grunnlagt etter andre verdenskrig for å forhindre nye verdenskriger å kunne oppstå, har verden likevel sett nærmere 300 ulike kriger og væpnede konflikter siden den tid - borgerkriger og regionale kriger. Og det vi kaller den kalde krigen var langt fra en kald konflikt i mange områder i andre verdensdeler enn vår egen - i Asia, Afrika og Sør-Amerika.

Likevel er det viktig å huske på hva Dag Hammarskjöld en gang sa: FN ble ikke skapt for å bringe menneskeheten til himmelriket, men for å holde helvete borte fra jorden. Og FN har jo klart å forhindre nye verdenskriger, og har klart å løse mange konflikter på fredelig vis. Og i de krigene og konfliktene som FN ikke har klart å stoppe, har FN jobbet med både nødhjelp, bistand, flyktningshjelp og fredsmevling på alle de nivåer det har vært mulig - og i veldig mange tilfeller har også FN vært viktige for å kunne skape varig fred etter konflikt, og gjenoppbygging av både infrastruktur og institusjoner.

Men for de som lever i krig og konflikt - som vi i dag ser på Gaza eller i Ukraina - så er det bokstavelig talt helvete på jord. Krig er ikke bare fraværet av fred, men også fraværet av menneskerettigheter, fraværet av sikkerhet, fraværet av fremtidshåp.

Derfor er det lett å tenke at FN er maktesløse og har utspilt sin rolle når vi ser hvordan Russland kan handlingslamme Sikkerhetsrådet med sin veto på alle områder som dreier seg om deres brutale angrep på nabolandet Ukraina. Eller når USA igjen og igjen legger ned veto mot resolusjoner som krever våpenhvile på Gaza.

Men selv et handlingslammet Sikkerhetsråd har sin funksjon, både ved i seg selv å skape et fora for dialog, men også gjennom å gi verdens befolkning tilgang til de samtalene som føres mellom de involverte partene og de øvrige medlemmene av rådet. For dersom alle kanaler for kommunikasjon brytes, vil verden bli et enda farligere sted. Og uavhengig av Sikkerhetsrådets virke jobber FN og FNs ansatte døgnet rundt for å begrense krigshandlinger og letter lidelsene for sivile på alle mulige nivå - fra diplomati og bistandsarbeid, til hjelpearbeidere på bakken, observatører som melder fra om krigsforbrytelser og menneskerettighetsbrudd og IAEA-ansatte som forsøker å sikre ukrainske atomkraftverk fra de katastrofene som kan oppstå der under strømbrydd eller bombeangrep.

Den 1. september er det 85 år Hitler gikk til angrep på Polen, som var det som utløste den andre verdenskrig i Europa. Da hadde Tyskland allerede annektert flere områder som tidligere hadde vært del av et stor-tysk rike eller hadde en befolkning der en stor andel av befolkningen snakket tysk. Han skulle «gjenforene de tyske folk». Og på tross av at Hitler bygget opp Tyskland militært, forfulgte sine fiender og motstandere på brutalt vis, og hadde fjernet eller tatt kontroll over alle institusjonene som kunne ha begrenset nazistenes totalitære makt, så Europas statsledere gjennom fingrene med Hitlers aggresjon og stadige løftebrudd. Etter angrepet på Polen reagerte imidlertid både Storbritannia og Frankrike med å erklære krig mot Tyskland, men flere vestlige demokratier - inkludert Norge - forble nøytrale også etter dette.

Mange tenkte kanskje at det ikke handlet om Norge, og at vi ville være best tjent - både økonomisk, militært og politisk -

med å kunne fortsette å opprettholde omtrent samme relasjoner til Tyskland som til Storbritannia, slik vi også hadde vært nøytrale under foregående verdenskrigen fra 1914-1918. Det var først da krigen kom til Norge gjennom nazistenes angrep den 9. april 1940 at vi også ble dratt inn i krigen på de alliertes side, og gjennom okkupasjonsårene forsto nok de fleste at dette ikke bare dreide seg om en politisk disputt mellom to stormakter, men om en brutal krig mellom to fundamentalt annerledes verdenssyn der de vestlige verdiene fra opplysningstiden og den franske revolusjon, humanismen, den kristne nestekjærligheten og de liberale demokratiske prinsippene var under angrep fra en intolerant, autoritær, totalitær og voldelig ideologi som ville utrydde og tilintetgjøre alt hva den ikke aksepterte og alt hva den anså som en trussel.

Siden freden kom den 8. mai 1945 har vi gjentatt aldri mer 9. april. Vi må aldri glemme. Men hva betyr egentlig dette? Og hva krever det av oss? En av de som overlevde holocaust sa en gang at det er viktig å vite hva Hitler og hans regime gjorde, men det er enda mer essensielt å forstå HVORFOR dette skjedde og hvordan en mann og hans nærmeste krets av bøller kunne få handlingsrommet til å utføre noe slikt som de gjorde, med et terrorregime som okkuperte store deler av Europa og drepte 6 millioner jøder før en stor, verdensomspennende allianse - som fra 1942 gikk under navnet «the United Nations» - overveldig dem med massiv militær makt og la store deler av Tyskland i grus.

FN har vist seg å være en suksess på mange områder. Siden FNs grunnleggelse har kolonistater fått sin selvstendighet og med FN-pakten og Verdenserklæringen for Menneskerettigheter som de viktigste styringsdokumentene har FN bidratt til økt utvikling og bedret levestandard for en samlet menneskehet, der andelen mennesker som lever i fattigdom, sult, krig og konflikt er betydelig redusert. Men samtidig har vi sett en negativ utvikling de siste årene, der pandemien og flere kriger har reversert mye av det viktige arbeidet - og klimautfordringene vil bare bli større og verre. Unge mennesker i hele verden, også her hjemme, har økende bekymringer for fremtiden. Det kan også føre til at anti-demokratiske krefter kan få grobunn på bekostning av de liberale verdier og institusjoner, slik vi så i Tyskland på 30-tallet. Flere steder i Europa og Vesten er høyre-ekstreme bevegelser på fremmarsj, ofte heiet frem av

populistiske høyre-radikale politikere som bruker sine demokratiske plattformer til å spre anti-demokratiske holdninger.

Som historiker ser jeg flere likhetstrekk mellom vår egen tid og situasjonen i Europa for omtrent 100 år siden og frem mot andre verdenskrig. Vi har politiske, sosiale og økonomiske utfordringer i fremtiden, med stadig større konkurranse mellom stormaktene, og en felles klimakrise. I gamle dager trodde mange at historien stadig gjentok seg, men selv om det ikke er en forutbestemt skjebne, har mennesket likevel en tendens til å gjenta historiske feil fordi en ikke har lært av tidligere erfaringer.

Det er derfor det er viktig at vi har dager som dette, som er med på å minne oss ikke bare om det som har vært, men også gjøre oss bevisst på de kampene vi kan risikere å måtte utkjempe i vår egen tid og i fremtiden om vi ikke husker vår fortid. Vi ser med forferdelse på hvordan lederen for det russiske regimet forfølger sine politiske fiender, mens det samtidig føres en brutal og ulovlig angrepskrig mot nabolandet Ukraina. En brutal og blodig utmattelseskrig som utkjempes her i Europa i det 21 århundret, og som har vart i over to år. Det er ubegripelig at dette er mulig og at ikke verdenssamfunnet har klart å stoppe Russlands aggresjon. Hvert liv som går tapt er noens sønn eller datter, mor eller far, bror eller søster, kjæreste eller ektefelle.

I løpet av den andre verdenskrig mistet 10 262 nordmenn livet, både her hjemme og i utlandet - i Hitlers fangeleirer eller på sjøen. Det er viktig at vi minnes de som mistet sitt liv i kampen mot nazismen. Men vi var ikke alene om denne kampen. Det var en verdenskrig der kampene etter hvert ble utkjempet på alle kontinent. Og Norge var del av en stor, internasjonal allianse. I april 1940 kom britiske og franske soldater til vår unnsetning, og det var sovjetiske styrker som frigjorde Øst-Finnmark, høsten 1944.

Sovjetunionens rolle i andre verdenskrig er sammensatt, men etter at også Sovjet gikk inn på de alliertes side dukket det etter hvert opp en rekke såkalte «russerleirer» i hele Norge. På det meste var det 284 slike leirer rundt om i landet, der fangene ble brukt til hardt fysisk tvangsarbeid på nazistenes infrastrukturelle prosjekter - som å bygge fabrikker,

flyplasser og veier. Men betegnelsene «russerleir» og «russerfange» er sterkt misvisende, da fangene i disse leirene slettes ikke var utelukkende russiske, og heller ikke utelukkende sovjetiske. De kom nemlig fra alle de 16 sovjetiske statene, og representerte også en rekke andre nasjonaliteter fra Øst-Europa og Balkan.

Av de nærmere 100 000 fangene som ble brukt som slavearbeidere i Norge under andre verdenskrig var hele 27% fra Ukraina - altså 27 000 ukrainske krigsfanger. Av disse var 2000 sivile fanger, deriblandt også kvinner - og til og med barn. Og av de 14 000 sovjetiske krigsfangene som mistet livet i Norge under andre verdenskrig, var det en tilsvarende andel som var ukrainere - 3780. Det tilsvarer mer enn en person fra hver eneste husholdning i Lyngdal. Og alle disse 3780 var et unikt individ - et menneske med et levd liv, med drømmer og fremtidshåp, som var noens sønn eller datter, mor eller far, bror eller søster, kjæreste eller ektefelle.

Dagen i dag, den 8. mai, er en dag der vi minnes ofrene etter andre verdenskrig og feirer frigjøringen fra den tyske okkupasjonen. Dette gjør vi for også å minne oss selv på at frihet, demokrat og menneskeverd ikke er noe vi kan ta for gitt. Det er noe vi må kjempe for og styrke hver eneste dag - det er vår kollektive plikt som medborgere. Men som fugl fønix, som ble gjenfødt av ilden og steg opp av asken - og hvis motiv preger bakveggen i salen der FNs Sikkerhetsråd holder sine møter - så vi også at både Norge og resten av verden reiste seg etter andre verdenskrig, og det samholdet vi kjente både her hjemme og internasjonalt bidro til å legge rammene for det politiske samarbeidet som førte til både en ny regelbaser internasjonalt verdensorden, med FN og andre fora, og oppbyggingen av et mer rettferdig og inkluderende samfunn her hjemme, der frihet, demokrati og menneskeverd er kjerneverdier. Så la oss håpe at de krisene vi ser i dag - krig, sult, og fattigdom, og klimautfordringer som tørke, hete, flom og ekstremvær - kan bidra til å bygge en ny solidaritet på tvers av landegrensene for å styrke FN og gi dem de verktøyene som trengs for å utføre sitt mandat om å forhindre nye verdenskriger, og la oss heie frem de som jobber for å styrke demokrati, samarbeid, forståelse og solidaritet, fra politikere og journalister, til frivillige i sivilsamfunnet, lærere, idrettstrenere og alle andre som bidrar til å skape gode samfunn."

«Дорогі всі.

Сьогодні ми зібралися тут, щоб відзначити День визволення 8 травня, який також є Днем пам'яті жертв Другої світової війни ООН.

За роки війни, з 1939 по 1945 роки, внаслідок неї загинуло приблизно 75 мільйонів людей. Це відповідає приблизно 3% усього населення світу на той час. З них 47 мільйонів були цивільними. Це величезні цифри, які важко осягнути, можливо, занадто великі, щоб осягнути й по-справжньому зрозуміти. Але за цими цифрами та за кожним іменем стоїть унікальна особистість – людина з прожитим життям, з мріями та надіями на майбутнє, який був чиїмось сином чи дочкою, матір'ю чи батьком, братом чи сестрою, коханцем чи дружиною.

Той факт, що ми в Норвегії називаємо Другу світову війну «війною» в однині, можливо, сам по собі є чітким доказом того, що ми в основному позбулися жахів війни тут, вдома, за винятком німецької окупації 1940-х рр. 1945 рік. Після розірвання унії зі Швецією в 1905 році нам було дозволено жити в мирі та свободі тут, удома, що ми, мабуть, сприймаємо як належне. Але це не так. Історія людства сповнена війн і нещасть, насильства і гноблення. І хоча ООН була заснована після Другої світової війни, щоб запобігти виникненню нових світових війн, все ж з того часу світ пережив близько 300 різних воєн і збройних конфліктів – громадянських та регіональних воєн. І те, що ми називаємо холодною війною, було далеким від холодного конфлікту в багатьох регіонах світу, окрім нашої – в Азії, Африці та Південній Америці.

Тим не менш, важливо пам'ятати слова Дага Хаммаршельда: Організація Об'єднаних Націй була створена не для того, щоб привести людство до

Царства Небесного, а для того, щоб тримати пекло подалі від землі. А ООН зуміла запобігти новим світовим війнам, багато конфліктів вдалося вирішити мирним шляхом. А у війнах і конфліктах, які ООН не змогла зупинити, ООН працювала як з екстреною допомогою, так і з наданням допомоги біженцям і мирним посередництвом на всіх можливих рівнях - і в дуже багатьох випадках ООН також було важливо для створення тривалого миру після конфлікту та відновлення інфраструктури та інституцій.

Але для тих, хто живе у війні та конфлікті - як ми бачимо сьогодні в Газі чи в Україні - це буквально пекло на землі. Війна - це не лише відсутність миру, а й відсутність прав людини, відсутність безпеки, відсутність надії на майбутнє.

Тому легко подумати, що ООН безсила і зіграла свою роль, коли ми бачимо, як Росія може паралізувати Раду Безпеки своїм вето у всіх сферах, пов'язаних з їхніми брутальними нападами на сусідню Україну. Або коли США знову і знову накладають вето на резолюції, що закликають до припинення вогню в Газі.

Але навіть паралізована Рада Безпеки виконує свою функцію: сама по собі створює форум для діалогу, а також надаючи населенню світу доступ до розмов, які ведуться між залученими сторонами та іншими членами Ради. Бо якщо всі канали комунікації будуть зламані, світ стане ще небезпечнішим місцем. І незважаючи на роботу Ради Безпеки, ООН і персонал ООН цілодобово працюють, щоб обмежити воєнні дії та полегшити страждання цивільного населення на всіх можливих рівнях - від дипломатії та допомоги, до гуманітарних працівників на місцях, спостерігачів, які доповідь про військові злочини та порушення прав людини та співробітників МАГАТЕ, які намагаються захистити українські АЕС від катастроф, які можуть статися там під час відключень електроенергії чи бомбових атак.

1 вересня виповнюється 85 років з моменту нападу Гітлера на Польщу, який став поштовхом до Другої світової війни в Європі. На той час Німеччина вже анексувала кілька територій, які раніше були частиною Великої Німецької імперії або мали населення, де значна частка населення розмовляла німецькою. Він мав «возз'єднати німецький народ». І незважаючи на те, що Гітлер розбудував Німеччину у військовій формі, жорстоко переслідував своїх ворогів і опонентів і усунув або взяв під свій контроль усі інституції, які могли обмежити тоталітарну владу нацистів, європейські лідери бачили агресію Гітлера та постійне порушення обіцянок через свої пальці. Однак після нападу на Польщу і Велика Британія, і Франція відреагували, оголосивши війну Німеччині, але кілька західних демократій, включаючи Норвегію, навіть після цього залишалися нейтралітетними.

Багато хто вважав, що, мабуть, справа не в Норвегії, і що нам було б найкраще – і в економічному, і у військовому, і в політичному – від можливості продовжувати підтримувати приблизно такі самі відносини з Німеччиною, як і з Великою Британією, оскільки ми також були нейтральними під час попередня світова війна 1914-1918 рр. Лише коли війна прийшла до Норвегії внаслідок нападу нацистів 9 квітня 1940 року, ми також були втягнуті у війну на боці союзників, і за роки окупації, швидше за все, зрозуміли, що це не просто політична суперечка між двох великих держав, а про жорстоку війну між двома принципово різними світоглядами, в якій західні цінності Просвітництва та Французької революції, гуманізм, християнське милосердя та ліберально-демократичні принципи зазнали нападу нетерпимої, авторитарної, тоталітарної та насильницької ідеології яка знищила б і знищила все,

що вона не сприймала, і все, що вона вважала загрозою.

Відколи мир настав 8 травня 1945 року, ми ніколи не повторювали 9 квітня. Ми ніколи не повинні забувати. Але що це насправді означає? І що це вимагає від нас? Один із тих, хто пережив Голокост, одного разу сказав, що важливо знати, що робив Гітлер і його режим, але ще важливіше зрозуміти, ЧОМУ це сталося і як одна людина та її внутрішнє коло головорізів могли отримати можливість щось зробити як вони це зробили, з режимом терору, який окупував значні частини Європи та вбив 6 мільйонів євреїв, перш ніж великий всесвітній альянс, який з 1942 року називався «Організація Об'єднаних Націй», переповнив їх величезною військовою силою та залишив великі частини Німеччини в гравії.

ООН довела свій успіх у багатьох сферах. З моменту заснування ООН колоніальні держави здобули свою незалежність, а завдяки Статуту ООН і Загальній декларації прав людини як найважливішим керівним документам ООН внесла свій внесок у розвиток і підвищення рівня життя колективного людства, де частка людей, які живуть у злиднях, голоді, війнах і конфліктах, значно скоротилася. Але в той же час ми спостерігаємо негативний розвиток подій за останні роки, коли пандемія та кілька воєн згорнули велику частину важливої роботи – і кліматичні виклики ставатимуть лише більшими та гіршими. Молоді люди в усьому світі, в тому числі тут, удома, дедалі більше хвилюються про майбутнє. Це також може призвести до посилення антидемократичних сил за рахунок ліберальних цінностей та інститутів, як ми бачили в Німеччині в 1930-х роках. У кількох місцях Європи та Заходу зростають ультраправі рухи, які часто заохочуються популістськими праворадикальними

політиками, які використовують свої демократичні платформи для поширення антидемократичних настроїв.

Як історик, я бачу кілька подібностей між нашим часом і ситуацією в Європі приблизно 100 років тому і до Другої світової війни. У майбутньому нас чекають політичні, соціальні та економічні виклики, зростаюча конкуренція між великими державами та спільна кліматична криза. За старих часів багато хто вважав, що історія постійно повторюється, але навіть якщо це не наперед визначена доля, людина все одно має тенденцію повторювати історичні помилки, оскільки вона не вчилася з минулого досвіду.

Ось чому важливо, щоб у нас були такі дні, які допомагають нагадувати нам не лише про те, що було, але й дають нам знати про битви, які ми можемо ризикувати вести в наш час і в майбутньому про те, що ми робимо не пам'ятай нашого минулого. Ми з жахом спостерігаємо, як лідер російського режиму переслідує своїх політичних ворогів, а водночас проти сусідньої України ведеться жорстока та незаконна загарбницька війна. Жорстока і кровопролитна війна на виснаження, яка ведеться тут, у Європі у 21 столітті, і яка триває понад два роки. Незрозуміло, що це можливо і що міжнародна спільнота не змогла зупинити агресію Росії. Кожне втрачене життя – це чийсь син чи дочка, мати чи батько, брат чи сестра, коханець чи дружина.

Під час Другої світової війни 10 262 норвежці втратили життя як вдома, так і за кордоном – у гітлерівських таборах або на морі. Важливо пам'ятати тих, хто загинув у боротьбі з нацизмом. Але ми були не самотні в цій боротьбі. Це була світова війна, у якій битви велися на кожному континенті. А Норвегія була частиною великого міжнародного альянсу. У квітні 1940 року британські та французькі солдати

прийшли нам на допомогу, і саме радянські війська звільнили Східний Фінмарк восени 1944 року.

Роль Радянського Союзу у Другій світовій війні є складною, але після того, як Радянський Союз також став на бік союзників, по всій Норвегії поступово з'явилася низка так званих «російських ліжок». По всій країні було щонайбільше 284 таких табори, де в'язнів використовували для важкої фізичної примусової праці на інфраструктурних об'єктах нацистів – таких як будівництво заводів, аеропортів і доріг. Але терміни «російський табір» і «російський в'язень» вводять в оману, оскільки в'язні в цих таборах аж ніяк не були ні виключно російськими, ні виключно радянськими. Вони прибули з усіх 16 радянських держав, а також представляли ряд інших національностей зі Східної Європи та Балкан.

З близько 100 000 в'язнів, які використовувалися як рабська праця в Норвегії під час Другої світової війни, цілих 27% були з України, тобто 27 000 українських військовополонених. З них 2000 були цивільними в'язнями, в тому числі жінки – і навіть діти. А з 14 тисяч радянських військовополонених, які загинули в Норвегії під час Другої світової війни, відповідну частку становили українці – 3780. Це відповідає більш ніж одній людині з кожного домогосподарства в Lyngdal. І всі ці 3780 були унікальною особистістю – людиною з прожитим життям, з мріями та надіями на майбутнє, яка була чиїмось сином чи донькою, матір'ю чи батьком, братом чи сестрою, коханою чи дружиною.

Сьогодні, 8 травня, ми згадуємо жертв Другої світової війни та вшановуємо визволення від німецьких окупантів. Ми також робимо це, щоб нагадати собі, що свобода, демократія та людська гідність – це не те, що ми можемо сприймати як

належне. Це те, за що ми повинні боротися і зміцнювати щодня – це наш колективний обов'язок як громадян. Але, подібно до птаха фенікса, який відродився з вогню та піднявся з попелу – і чий мотив характеризує задню стіну зали, де проводить свої засідання Рада Безпеки ООН – ми також побачили, що і Норвегія, і решта світу піднялися. після Другої світової війни, і та єдність, яку ми знаємо як тут, так і на міжнародному рівні, сприяла закладанню рамок для політичної співпраці, яка призвела як до нового заснованого на правилах міжнародного світового порядку, з ООН та іншими форумами, так і до побудови більш справедливого та інклюзивного суспільства тут, вдома, де свобода, демократія та людська гідність є основними цінностями. Тож будемо сподіватися, що кризи, які ми спостерігаємо сьогодні – війна, голод і бідність, а також кліматичні проблеми, такі як посуха, спека, повені та екстремальні погодні умови – можуть сприяти розбудові нової солідарності через національні кордони для зміцнення ООН і надання їм інструментів для необхідні для виконання свого мандату щодо запобігання новим світовим війнам, і давайте підбадьорюємо тих, хто працює над зміцненням демократії, співпраці, розуміння та солідарності, від політиків і журналістів до волонтерів громадянського суспільства, вчителів, спортивних тренерів та всіх інших, хто робить внесок у створення хороші суспільства».